

УДК 321.64:321.74(497.2)"1944"
323.27(497.2)"1944"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.dra.151-170>

Оригинални научни рад

Примљен: 28. 7. 2021.

Прихваћен: 18. 2. 2022.

Оливера ДРАГИШИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд

nowrunlolarun@gmail.com

Социјалистичко освајање власти на балканској тремеђи: случај града Видина*

АПСТРАКТ: У раду се описује, анализира и контекстуализује процес социјалистичког освајања власти у бугарском граду Видину током септембра и октобра 1944. године. Истраживање је засновано на архивској грађи Државног архива у Видину. Фокус рада је усмерен на кратак али кључни период у процесу изградње послератне социјалистичке структуре власти у том пограничном граду.

Кључне речи: Бугарска, Видин, структура власти, Отачествени фронт, социјализам

Крајем Другог светског рата су у готово свим балканским државама (Грчка је представљала изузетак), у околностима савезничког консензуса и присуства Црвене армије, биле постављене основе будућих социјалистичких државних система. Нова, социјалистичка структура власти долазила је „из далека“ – из савезничких договора, из историјских предуслова сваке од држава у којима је била изграђивана, замећући се најпре у позадини фронтних, а тек онда у престоницама балканских држава. Отуда није парадоксална чињеница да је процес изградње нове структуре власти могао бити антиципиран у мањим центрима које су Совјетска армија радника и сељака и ју-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години бр. 451-03-68/2022-14/200016 од 4. 2. 2022.

гословенска партизанска војска остављале у својој залеђини. У том смислу, историографски интересантан простор представља југословенско-румунско-бугарска тремеђа, односно погранични градови Неготин, Турну Северин и Видин, кроз које је совјетска армија прошла и у којима је социјалистичка структура власти била успостављена раније него у балканским престоницама.

Покушај да се кроз грађу локалног архива прикаже сложен процес изградње социјалистичке структуре власти у северозападном бугарском граду Видину представља релевантну историографску тему из неколико разлога. Прво, такво истраживање отвара могућност упоредне анализе механизма и динамике изградње власти у *центру* и на *периферији* једне државе (Софија–Видин). Друго, пружа могућност компарације са локалним, пограничним градовима суседних држава (Неготин и Турну Северин), што даље проблематизује питање типског, односно аутентичног процеса изградње власти у социјализму у сличним условима (с тим што архивска грађа у Турну Северину те процесе осветљава тек од априла 1945.¹ а неготински архив још касније, од јула 1945. године).² Треће, омогућује успостављање аналогije између најзначајнијих историјских токова, какви су били савезничко војно напредовање и њихови дипломатски консензуси, са „локалном историјом“ на периферији зараћених (али и за тај простор заинтересованих) светова.

У овом раду посматран је процес изградње социјалистичког система власти у Видину, у временском интервалу од 6. септембра (три дана пре државног удара изведеног у Софији) до потписивања *Примирја* између Бугарске и главних савезника, 28. октобра 1944. године. То је била прва и најважнија етапа у процесу успостављања новог система у Бугарској.³ Власт је у Видину била успостављена уз

1 Arhivele naționale (AN), Partidul comunist român, Mehedintzi, Comitetul județean Mehedintzi, Dosar nr. 6, 24. iulie – 31. decembrie.

2 KPS u Istočnoj Srbiji, Okružni komitet 1945–1948, prir. dr Momčilo Mitrović, dr Strahinja Popović, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Srbije, Istorijski arhiv Timočka krajina, 2012), 15. Приређивачи збирке извора су почели од Извештаја Окружног комитета Централном комитету из 25. јула 1945. године. - Оливера Драгишић, „Успостављање социјалистичке структуре власти у Неготину 1944–1947. године. Почетак трансформације друштва“, *Модернизационни тенденцији в стопанския и културен живот във видинско и тимошко (XVIII–XX век)*. Сборник с материали от Трета международна конференция, ур. Светлана Кръстева, (Видин: Държавен архив – Видин: 2018), 150–161.

3 Оливера Драгишић, „Конституисање комунистичке власти на Балкану. Упоредна анализа структуре власти у Румунији, Бугарској и Југославији 1944–

присуство Црвене армије у самом граду и у атмосфери која се може описати као *аномија* – стање у којем нови поредак још није био успостављен, а стари још увек није био урушен.⁴

У Бугарској је комунистичка партија, односно Радничка партија Бугарске (комунисти) дошла на власт у оквиру шире политичке коалиције Отаџбински фронт (Отечествени фронт - ОФ), у коју су још ушли и Бугарски народни земљораднички савез (БЗНС), Бугарска радничка социјалдемократска партија (мењшевици) - БРСДП и Народни савез „Звено“. Објавивши преко Радио-Софије пад владе Константина Муравијева и прогласивши нову отечественофронтовску владу, политички представници четири партије отечественофронтовске коалиције почели су да раде на успостављању нове, победничке структуре власти.

Комунистичко освајање власти у Бугарској је, као и у Румунији и Југославији, било последица *преклапања три структуре* – партијске, државне и народнофронтовске. Оне нису биле независне ни међусобно неповезане. У случају Бугарске, комунисти су своје кадрове и пре 9. септембра имали и у државној и у структури настајућег Народног фронта.⁵ Партијску и државну је, путем персоналне уније, повезивала народнофронтовска структура. Кључну улогу у освајању власти имала је, наравно, комунистичка партија која је, посебно у првим месецима, и из обзира према западним савезницима, морала да води рачуна о интересима својих коалиционих партнера, посебно на кадровском нивоу.

Бугарска, као и остале источноевропске и балканске земље, својим дотадашњим историјским ходом и унутрашњим политичким и друштвеним условима (од којих је свакако најважнији био тај да је

1947. године“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2018).

- 4 Појам *аномије* је увео француски социолог Емил Диркем. Њиме је описао такво стање друштва у којем понестаје друштвених закона, прописа и норми, што доводи до конфузије појединца. До стања аномије долази у периодима друштвене и политичке кризе, ратова и побуна, као и у прелазним, транзиционим епохама када више не важе раније норми, а нове још нису успостављене, што доводи до пометње и дезоријентације у друштву. Шире о том појму у: Antoni Gidens, *Sociologija*, (Beograd: Ekonomski fakultet, 2006).
- 5 До краја 1942. Народни фронт је имао око 130 организованих комитета у које су улазили комунисти и сељаци са левог крила политичког спектра који су били под контролом Москве. Искра Баева, Евгения Калинова, *Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944–1955). Лекционен курс*, (София: Полис, 2003), 23; Даниел Вачков, „Пътът на комунистическата партия към властта“, *НРБ от началото до края*, прир. Ивайло Знеполски, (София: Сиела, 2011), 50.

била индустријски неразвијена земља, те да није имала „радништво“ попут оног у западноевропским земљама) до Другог светског рата није изгледала као земља у којој је могло доћи до социјалистичке револуције на чијем би челу стајала комунистичка партија.⁶ И сама партија је до рата, а и током њега, више пута губила своју елиту,⁷ па није ни спадала у ред великих европских партија попут италијанске или француске.⁸ Она се, међутим, издвајала по снази свог такозваног „заграничног бироа“ и по традицији свог кадровског присуства у Коминтерни и другим институцијама у Совјетском Савезу. То је био један од предуслова да у Бугарској буде инсталиран социјалистички систем који је, као и у другим балканским и источноевропским земљама, у свом заметку називан „народном демократијом“.

Порекло послератне структуре власти у Бугарској и контекстуализација процеса њене изградње превасходно леже у савезничким договорима постигнутим на пролеће 1944. године. Почетком јуна 1944, Савезници су већ имали договор по којем су Бугарска, Румунија и Мађарска биле препуштене Совјетима.⁹ Црвена армија је на територију Бугарске ступила 8. септембра, пружајући својим присуством подршку припремљеном државном удару и учествујући актив-

6 Даниел Вачков, „Политическата природа и политическата история на комунистическия режим (1939–1944)“, *История на Народна република България. Режимът и обществото*, прир. Ивало Знеполски, (София: Сиела, 2009), 91.

7 Волфганг Бретхолц, *Видях сгромоляването им*, (б. м., б. г.), 170; Иван Винаров, *Бойци на тихия фронт. Спомени на разузнавача*, (София: Изд-во на БКП, 1969), 217; Архив Југославије (АЈ), Фонд 507, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе (IX), 15/IV-13, Политичке партије Отечественофронтовске Бугарске; Централен државен Архив (ЦДА), Ф 1Б, оп. 5, а. е. 1, Протокол 8, пленума ЦК, 27. фебруар – 1. март 1945; *The diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, Introduced and edited by Ivo Banac, (Yale University Press, 2003), 177–180, 186; Vesselin Dimitrov, *Stalin's Cold War, Soviet Foreign Policy, Democracy and Communism in Bulgaria*, (New York, 2008), 48; Тома Миленковић, *Политичка емиграција из Бугарске у Југославију 1923–1944*, (Београд: ИСИ, 2018).

8 Примера ради, 1939. године шпанска партија је имала 300.000 чланова, француска 270.000, чехословачка 60.000, британска 18.000, холандска 10.000, белгијска 7.000 чланова, Грчка комунистичка партија је крајем 1944. имала око 200.000, а италијанска је 1945. имала 1.770.000 чланова. Donald Sasson, *Togliatti e il partito di massa il PCI dal 1944*, (Roma: Castelveccchi, 2014), 11; АЈ, ЦКСКЈ, IX, 48/XIII–95, Тактика КП, СП и SDP Италије 1921–1958. *Komunistička partija. Foreign Relations of the United States (FRUS)*, Vol. I: The Secretary of State to the United States Political Adviser, allied Force Headquarters (Murphy), at Algiers, June 2, 1944, 607. - Предвиђено је било да совјетске трупе окупирају Румунију и Мађарску, тако да Америка није имала намеру да успоставља везе или да поставља своје војне представнике у тим земљама.

но у првим данима освајања власти.¹⁰ Услед чињенице да је совјетска војска ушла на територију Бугарске и да је у Софији био извршен државни удар, Британци су у септембру 1944. године пред Совјете први пут изнели нови аранжман поделе утицајних сфера: договор из маја и јуна „Румунија за Грчку“ био је коригован на штету Британије новим предлогом који су Британци понудили Стаљину – „Бугарска за Грчку“.¹¹ Коначни предлог британско-совјетске нагодбе био је Стаљину предочен у Москви 9. октобра 1944, када му је Винстон Черчил понудио процентуалну поделу Балкана и, у оквиру ње, поделу Бугарске: 75%:25% у корист Совјета.¹²

Черчилова посета Стаљину и предлог поделе Балкана, претходили су потписивању Примирја између Бугарске и Савезника, те се сви међусавезнички договори током прве и најважније фазе изградње нове власти морају имати у виду када је предмет истраживања изградња послератне администрације. Америка се у бугарски унутрашњи политички живот укључила кроз успостављање Савезне контролне комисије (СКК), чији је рад почео потписивањем Примирја 28. октобра 1944. године, а њено интензивније присуство у Бугарској се може пратити тек од краја рата у Европи.

Изградња власти у Видину

Комунистичка партија је у првој отечественофронтској влади, успостављеној 9. септембра у Софији, успела да запоседне два најважнија министарства: унутрашњих послова и правосуђа. Прво је, с обзиром на чињеницу да партија у почетку није контролисала војску, постало основно средство освајања и одржавања власти, док је друго имало задатак да стил комунистичког освајања власти лега-

10 Баева, Калинова, *Следвоеното десетилетие на българската външна политика (1944–1955)*, 32; *Дипломатически документи по участието на България във Втора световна война. Дневници на Министерството на външните работи в правителствата на Георги Къосеванов, проф. Богдан Филев, Добри Божилов, Иван Багрянов, Константин Муравиев (1939–1944)*, съставители Цочо Билярски, Иванка Гезенко, (София: Синева 2006), 451–453.

11 Dimitrov, *Stalin's Cold War*, 88. - Претходна идеја британских стратега, да Бугарска буде „бафер зона“ између њихових и совјетских интереса, заснивала се на чињеници да Совјетски Савез није био у рату са Бугарском, док Британија и Америка јесу, те Стаљин не би имао ништа против таквог аранжмана с обзиром да није било основа за његово политичко и војно активирање у Бугарској.

12 Henri Kisindžer, *Diplomatija*, (Beograd: Kosmos 1999), 342.

лизује и легитимизује.¹³ Упркос томе што директна веза између Софије и Видина није била успостављена у првим недељама, процеси изградње власти у престоници и на периферији су текли синхронизовано. То значи да власт није била изграђивана по директивама из престонице, већ из неког другог центра одлучивања. Документи показују да је најважније одлуке у процесу изградње власти у Видину доносио партизански комесар (Иван Зурлов).¹⁴

Државна структура којом су комунисти планирали да овладају (и у Видину) била је наслеђена из предратног периода. На државном нивоу то је био административни принцип заснован на мрежи *општина* (1.693 општине у којима је власт држао кмет, којег је постављао министар унутрашњих послова, а полиција извршавала његова наређења), *срезава* (94 среза, у којима је министар унутрашњих послова постављао све чиновнике, као и 50 до 200 полицајаца) и *области* (њих девет, у којима комунисти из тактичких разлога нису одмах запосели сва руководећа места).¹⁵ У пракси је то значило да је министар унутрашњих послова Антон Југов од првог дана „револуције“ могао да распореди огроман број чиновника у државном апарату, што није одмах учинио. На репрезентативном нивоу, партија није ни хтела ни могла да овлада свим државним позицијама (Стаљинов обзир према савезничким договорима бугарским комунистима није дозвољавао потпуно запоседање свих државних функција одмах на почетку), што се увиђа и на примеру града Видина.

Отечественофронтовске партије су током септембра и октобра 1944. године организовале своје оснивачке скупштине, на којима су обновили партијске структуре и званично прихватиле програм ОФ-а. У Видину је већ 6. септембра био организован градски комитет Отечественог фронта, у којем је, како документа бележе, било највише адвоката,¹⁶ а сам процес проширења базе ОФ-а одвијао се присту-

13 Драгишић, „Конституисање комунистичке власти на Балкану“, 179.

14 Више о Ивану Зурлову: Иван Зурлов, *Записки на политкомесара (јуни 1941 – септември 1944)*, (Софија: БКП 1969); Михаил Груев, *Преорани слогове. Колективизација и социална промяна в Българския северозапад 40-те – 50-те години на XX век*, (Софија: Сиела 2009), 107; *История на антифашистката борба в България*, т. I 1939/1943 г., (Софија: Партиздат 1976), 213, 223; Александър Везенков, *9 септември 1944 г.*, (Софија: Сиела, 2014), 83.

15 АЈ, 507, Комисија за међународне односе и везе (IX), 15/ IV-13, Политичке партије Отечественофронтовске Бугарске.

16 Судство је, уз полицију и војску, представљало један од стубова нове власти. О томе је шире и детаљније писала: Јера Vodušek Starič, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944–1946*, (Zagreb: P. I. P. Pavičić, 2006). Отуда је за комунисте од изузетне

пањем нових чланова из Радикалне партије, Звена, Социјалдемократске партије, из Радничке и из партије Пладне БЗНС.¹⁷

Преузимањем власти у престоници, номинално, Отечествени фронт је „дошао на власт“ и у Видину. Градски комитет ОФ-а, који је у Видину био формиран три дана раније, 9. септембра донео је одлуку о организовању јавног скупа на којем би се нове власти обратиле грађанима. Прогласом је локално становништво требало обавестити да је и у њиховом граду „стара власт“ смењена, да је од тог дана власт преузео ОФ, а требало је представити и програм нове власти.¹⁸

Фрагилност нове, отечественофронтовске структуре власти у првим данима произлазила је из чињенице да стара структура још увек није била расформирана. У документима се наводи да је први задатак ОФ комитета био хитно успостављање веза са „центром“, тј. са Софијом, како комитет не би имао проблема са месним војним властима,¹⁹ односно са начелником гарнизона који је био представник старог система: „Данас, када је отечествени фронт већ на власти, по-

важности било придобијање адвоката. Сличан процес – процес борбе за адвокате – одвијао се и у Неготину (Историјски архив Неготин, Срески комитет СКС Неготин, Комисија за кадрове 1945–1952). Драгишић, „Успостављање социјалистичке структуре власти у Неготину 1944–1947“, 150–161.

- 17 Државен архив Видин (ДАВ), ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944 – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 1, 6. септембрии 1944. - Георги Димитров је већ 10. септембра послао инструкцију на основу које је партија требало да ради на ојачавању Фронта, поред осталог, „учвршћивањем власти на локалном нивоу“. Функција и задаци ОФ комитета су били дефинисани низом докумената које су власти издале: „окружно“ (циркулар) од 12. 9. 1944; Наређење министра унутрашњих послова од 15. 9. 1944; „окружно“ Националног комитета ОФ-а од 20. 9. 1944; декларација централних руководстава ОФ партија од 12. 10. 1944; наредба-закон од 2. новембра 1944; декларација политичкх група ОФ-а од 11. 1. 1945. Любомир Огнянов, *Државно-политическата система на България 1944–1948*, (София: Издателство на Българската академия на науките 1993), 17–18.
- 18 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 2, 9. септембрии 1944, град Видин.
- 19 За разлику од полиције, чијом су структуром комунисти брзо овладали, војна структура је за њих представљала тежак и осетљив задатак, који ни до 1948. није био решен. Војском је руководио Дамјан Велчев, односно партија Звено, која је ушла у ОФ, али је из перспективе комуниста војска још увек окупљала „фашистичке елементе“. Овладавање војном структуром почело је већ у септембру организовањем институције „помоћника-командира“. До половине октобра 1944. у војсци је било неколико стотина „помоћника-командира“. ЦДА, Ф 1Б; оп. 6; а. е. 4.

требно нам је једно јавно окупљање, да се грађанству објасни програм народног фронта. Јер везе са центром нису установљене, да не бисмо имали проблема са месним војним властима оличеним у начелнику Гарнизона, требало би сачекати установљавање веза са Софијом.“²⁰

Динамику успостављања власти у Видину налагао је спољни контекст у којем је основна чињеница била та да Совјети нису имали много времена на располагању за постављање нове структуре власти у Бугарској. „Слободни простор“ који су добили у савезничким преговорима, а који је трајао до потписивања примирја, морао је бити ефектно искоришћен јер међу Савезницима није било прецизирано кључно питање: да ли ће Црвена армија у Бугарској остати до потписивања Примирја или до краја рата.²¹ У случају да Црвена армија треба да се повуче из Бугарске са потписивањем примирја крајем октобра (што се није десило), совјетска администрација је, посредством комунистичке партије, кроз форму ОФ-а, у својој позадини у Бугарској морала оставити такав систем у којем су основне полуге власти морале бити у совјетским рукама. Отуда није било одуговлачења у процесу изградње најважнијих институција, о чему сведочи и заседање ОФ комитета у Видину 9. септембра. На том заседању је била донета одлука да се не чека „званично установљавање веза са Софијом“ да би био организован јавни скуп на којем би био прочитан проглас о победи и програму ОФ-а у Видину. Процена ОФ комитета је била таква да је у том тренутку важније било успостављање „веза са масама“. Скуп је био заказан и одржан већ 10. септембра.²²

Дан после „револуције“, 10. септембра, био је донет и низ важних одлука на заседању видинског ОФ комитета. Одлуке су ишле у два правца: почетак административних реформи и организација дочека „народноослободилачке армије“ која се кретала ка Видину. Кретање „народноослободилачке армије“ директно је утицало на промену структуре власти у њеној позадини. „Народноослободилачка“ војска кретала се ка Видину с југа, кроз села Видбол и Гурково, па је комитет ОФ-а донео одлуку да кметове та два села смени јер су били противници нове власти и да на њихова места постави нове, поузда-

20 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 2, 9. септембрии 1944, град Видин.

21 *The diary of Georgi Dimitrov*, 338.

22 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 2, 9. септембрии 1944, град Видин.

не људе, како у селима не би дошло до нереда приликом проласка војске: „Пошто ће одреди да прођу кроз село Видбол и Гурково, чији кметови могу бити разлог немирима, предлагем да буду отпуштени и замењени људима који имају народно поверење.“²³

Почетак административних реформи у Видину је почео дан после државног удара у Софији, променама које су ишле са врха администрације ка нижим административним местима. Први трансфер у структури власти одиграо се приласком обласног управника победницима. У ОФ-у је била донета одлука да се „стари“ обласни управник може сматрати поузданим и новој структури приврженим човеком, те да може остати на месту на којем је и до тада био: „Сматрамо да Крум Митев у потпуности одговара месту које заузима још и више због тога што нам је идејно близак“.²⁴ Обласни управник се, заузврат, заклиње на верност новој власти. Тај трансфер показује како је текао процес преклапања ОФ структуре са структуром државне администрације. Процес преклапања се одиграо путем персоналне уније, а први бенефит тог трансфера могао се осетити већ на следећем заседању ОФ-а које је одржано у кабинету обласног управника. Другим речима, структура ОФ-а, у којој су комунисти већ имали главну реч, и физички је крочила у државну институцију и одатле наставила да доноси законе и да предузима наредне кораке.

Тог истог дана, првог после „револуције“, на примеру Видина се може пратити и процес преклапања партијске структуре са структуром ОФ-а. Тај трансфер у оквиру нове структуре битан је за анализу јер је коначно освајање власти било изведено инвазијом партијске на структуру Отаџбинског фронта, а ова друга је даље наставила да запоседа државну администрацију. Крајњи исход је био такав да су 1947. године, када је Хладни рат већ почињао, комунисти своју власт коначно могли назвати правим именом: не више „народном демократијом“, већ социјализмом (комунизмом, совјетског типа). У случају Видина, документа већ 10. септембра бележе да је партизански одред у ОФ послао наредбу да његова структура буде ојачана укључивањем представника „радничке партије“ (комуниста), а назначени су били и конкретни људи који ће бити укључени у то.²⁵

23 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 3, 10. септембрии 1944, град Видин.

24 Исто.

25 Исто.

Следећи корак који је ОФ комитет предузео, већ 12. септембра, била је одлука да се у околини Видина почне са организовањем обласних комитета Отчественог фронта.²⁶ Мрежа се, дакле, ширила из „центра“ града Видина, али не и из „центра“ Софије. Видински комитет је деловао самостално, још увек неповезан са софијским централним властима. На састанку ОФ-а 12. септембра још је било одлучено да се у пет општина на место старих општинских кметова поставе нови, одабрани људи. Отчествени фронт је водио рачуна о интересима својих коалиционих партнера, па је избор кметова за околне општине изгледао овако: један из Радничке партије, један „звенар“, један „радикал“, за једног се чекала потврда, а једног је препоручио обласни управник Атанас Минков.²⁷ Наводи се да је одлука била усвојена „по принципу“, а тај принцип је, у основи, подразумевао равноправну кадровску заступљеност из свих ОФ партија, што је у том тренутку требало да представља одраз савезничких договора. Упркос својој силовитости и брзини, комунистичку борбу за што боље позиције у политичкој и државној структури ограничавала је спољнополитичка равн, јер деловање комуниста није смело угрозити осетљиве савезничке договоре у завршници рата. У ОФ-у своје представнике нису имали само комунисти (Совјетски Савез) већ и западни савезници, односно Велика Британија, која се углавном ослањала на БЗНС – партију сељака.

Истог дана, 12. септембра, био је организован и комитет за културу и пропаганду и одређена су четири човека која ће тим телом управљати. Документ сведочи да је кадровско било кључно питање којим се партија (ОФ комитет) тих дана бавила. Многе одлуке су могле бити донете и без успостављених веза са властима у Софији, али за једно питање се ипак морало чекати одобрење из престонице: локална администрација тражила је инструкцију од централне власти шта да ради са људима који су до „револуције“ били ухапшени.²⁸ Представници новоуспостављене структуре власти су, очигледно, сматрали да би, одлучујући сами о том питању, превазишли своје ингеренције. На том заседању било је разрешено још једно важно питање, кључно за даљи процес изградње власти: ко наређује о бу-

26 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отчествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отчествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 4, 12. септембрии 1944, град Видин.

27 Исто.

28 Исто.

дућим хапшењима. Ту моћ добио је обласни управник (Атанас Минков). Успут, дефинисане су биле и друге његове ингеренције, као што је било питање прерасподеле хлеба, огрева и других намирница у граду, чиме је у његовим рукама био концентрисан све већи утицај.²⁹

На наредном састанку, 14. септембра, ОФ је дефинисао функцију и домен деловања обласних комитета. Наглашено је било да је њихова функција по свим питањима била искључиво саветодавна, те да нису имали извршну улогу. Комитети су, међутим, имали моћ да назначе људе које је требало искључити из система, које је требало прогласити фашистима, као и моћ да одреде људе који ће ући у нову структуру власти. Видински комитет је располагао списком имена оних кадрова које је требало распоредити по мрежи локалних комитета. Списак је направио Иван Зурлов, који је и објаснио функцију комитета: „Господо, познато вам је шта представљају комитети отечественог фронта. Скрећем сада пажњу на улогу коју ти комитети имају. Њихова улога по свим питањима и у свим областима је само саветничка. Немају извршну улогу. Једнако важи за обласне, окружне па, ако хоћете, и за сеоске комитете отечественог фронта. На пример, они одређују која ће лица из администрације бити одстрањена као фашисти и која ће лица доћи на њихово место. И само то. Ништа више. Само отпуштање и постављање лица на нове дужности вршиће компетентни органи. Сваки члан комитета се користи једнаким правима. Овде имам један списак имена будућег обласног комитета оф-а у који улазите сви ви који сте овде присутни и двојица који су од сада ваши: др Георги Попов и госпођа Љиљана Поп Иванова. Предлажем вашу сагласност по том питању. Ако неко има да каже нешто по питању неког од чланова – да чујемо“.³⁰

На истом заседању, партијски комесар Зурлов је поставио питање организовања „народне милиције“ по хитном поступку: „Једно питање сада износимо на разматрање, питање које не трпи никаква одлагања. То је питање које се односи на формирање народне милиције. Треба да имате на уму да ће се народна милиција радикално разликовати од старе полиције. Она ће бити ослонац нове власти у граду. Мислим да је за град Видин довољно 200 људи, милиционера. Јер, не треба да заборавите, господо, да је ово што се дешава једна ре-

29 Исто.

30 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 5, 14. септембрии 1944, град Видин.

волуција и да они који су са овом променом отишли неће лако раскрстити са прошлошћу. Они остају наши непријатељи који нас сваког момента могу изненадити. Важно је да сачувамо тековине револуције“.³¹ Организација нових полицијских снага у граду Видину почивала је на уредби о „изградњи Народне милиције“ коју је нова влада у Софији донела већ десетог септембра.³² У складу са том одлуком, Зурлов је од обласног управника захтевао да му састави списак људи који ће ући у састав нове „милиције“.³³ Нова полиција била је ојачана и партијском војском.³⁴

Административна изградња наставља се већ на следећем заседању, 16. септембра. Од ОФ партија се захтева списак људи који ће у предузећима и у администрацији заузети места старих чиновника. Пажњу је посебно требало посветити месним комитетима како се не би осетили занемаренима. У том тренутку су на реду били учитељи обласног видинског Просветног друштва. Решена су места директора Мушке гимназије, Женске гимназије и смењен је дотадашњи просветни инспектор. Састављен је био и списак учитеља „фашиста“ које је требало најпре сменити, потом их ухапсити и одузети им имовину. Државни апарат је требало „под хитно“ очистити од „свега фашистичког“. У граду је хлеб био подељен руским војницима, али комитет је захтевао да се пекарима то плати. Одређена је била и комисија која би се бавила организацијом „дочека“ руске армије.³⁵

На наредном заседању ОФ-а био је изабран и кмет града Видина – Александар Ангелов. На том заседању био је изнет и захтев да буде смењен директор БЗК банке (Бугарска земеделска и коо-

31 Исто.

32 ЦДА, Ф1Б; оп. 5; а. е. 1; Протокол 8. пленума ЦК, 27. фебруар – 1. март. - Костов: „ујутру, 9. 9., на позив нове власти, створена је масовна народна наоружана милиција (...) свуда се стварају комитети који су растурили стару дисциплину и преотели војску из фашистичке подчињености“.

33 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 5, 14. септембрии 1944, град Видин.

34 ЦДА, Ф 1Б; оп. 6; а. е. 4. - Како се бугарска војска после 9. септембра састојала из два дела – регуларне војске и партизанских јединица, партија је одлучила да постојеће „партијске војне групе“ расформира и да их трансформише у „добровољне“ помоћне одреде при полицији. Очигледно је да је искусне партијске војнике било поузданије ставити под контролу министарства које су држали комунисти.

35 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 6, 16. септембрии 1944, град Видин.

перативна Банка) у Видину (смењује се због „фашизма“, а одређен је и његов заменик).³⁶

Прве контакте између престонице и Видина могуће је пратити од 20. септембра.³⁷ Комитету ОФ-а се обратило Министарство правде са захтевом да им се достави списак затвореника којима је, на основу мишљења комитета, било могуће дати помиловање. Отечествени фронт је тада организовао комисију чији је задатак био састављање списка. Том приликом су били одређени и кметови по општинама.³⁸ Спискови су били проверавани наредних неколико дана³⁹ и утаничени крајем месеца.⁴⁰ Машинерија изградње власти захуктавала се крајем септембра: био је смењен начелник инспекције *Труда* као „фашиста“, обућарски и опанчарски еснафи организовали су своје комитете, турско читалиште се ујединило са бугарским, преиспитивана је била оданост кметова села Буковец и Сланотрн, а смењен је и директор видинског затвора.

Упоредо са организовањем власти, ОФ је већ морао да решава и низ текућих проблема: набавка и прерасподела огрева, покретање економије, покретање електране, организовање исхране у вртићима, покретање производње цигли, тканина, потковица, организовање комисије за надгледање предстојеће бербе грожђа, тражена су била складишта за бербу (која су запосели руски војници), организоване су комисије за борбу против црне берзе. Дворишта свих видинских предузећа била су заузета гарнизонима Црвене армије, па је ОФ тражио решења да се она ослободе како би се привреда покренула. Берба грожђа је била доведена у питање јер инструкције из Софије нису стизале. Видинска власт је сама почела да предузи-

36 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 7, 18. септембрии 1944, град Видин.

37 У Софији су током пуча, 9. септембра, били ослобођени политички затвореници, углавном комунисти, за које је Георги Димитров тврдио да их је било око 5.000. *България в секретния архив на Сталин. От правителството на Кимон Георгиев до смъртта на Сталин*, (София, 2005), 23–24.

38 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 8, 20. септембрии 1944, град Видин.

39 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 9, 25. септембрии 1944, град Видин.

40 ДАВ, ф. 180, о. п. 1, а. е. 4, Околийски комитет на отечествен фронт (оф) Видин, Протоколи от заседания на комитета на Отечествения фронт, 6. 9. 1944. – 5. 9. 1946, Протоколъ Но. 10, 27. септембрии 1944, град Видин.

ма кораке организације бербе и „пуштања струје“ за потребе одржавања убраног грожђа, а организовано је било и прикупљање помоћи за фронт и за народну гарду.

До половине наредног месеца било је организовано још десет еснафских комитета, директори школа су били смењени, у затвору је за „надзиратеља“ био постављен поуздани „антифашиста“. Основе структуре власти су биле постављене до половине октобра тако да су полуге власти, посредно, већ тада биле у рукама комуниста. Совјети су, на тај начин, могли да спроводе свој политички утицај какав је међусавезничким договорима био предвиђен.

Закључак

Основе нове, отечественофронтовске структуре власти у Видину, на северозападу Бугарске, биле су успостављане од 9. септембра до половине октобра 1944. године. Тај хронолошки оквир био је, са једне стране, одређен државним ударом у престоници, а са друге, потписивањем Примирја 28. октобра између Бугарске и Савезника. До тада су Савезници у неколико аранжмана (најпре „Румунија за Грчку“, потом и „Бугарска за Грчку“ и на крају Черчиловим предлогом о процентуалној подели Балкана) одредили будући статус Бугарске у савезничким интересима. Према тим договорима, Бугарска је припала совјетској сфери утицаја и то је био основни оквир у којем се у тој земљи изграђивала нова структура власти. Други важан фактор, који је произлазио из првог, био је присуство Црвене армије на територији Бугарске.

У Видину је власт била изграђивана у атмосфери аномије, у којој стара власт још увек није била урушена током септембра, док се нова постепено успостављала. Та чињеница рађала је напетост у локалној администрацији и мотивисала на успостављање контакта са престоницом, што се догодило тек крајем септембра.

Власт у Видину није била успостављана из центра, односно из престонице, па се намеће питање где је, до успостављања контакта са властима у Софији, био центар доношења одлука када је у питању била изградња видинске администрације. Документа сведоче да је моћ почивала у партијском делу војске, односно да је главни човек задужен за изградњу власти био партијски комесар Иван Зурлов. Његова моћ, може се посредно закључити, произлазила је из чињенице да су у самом Видину били стационарани гарнизони Црвене

армије (у чијој је позадини већ била успостављена нова и поуздана државна администрација).

Процес изградње власти ишао је од њеног врха ка „бази“ у два правца: прикључивањем важних и утицајних људи из старог система новим властима и елиминацијом непоузданих представника из старе власти који су били дисквалификовани као „фашисти“. Кадровској политици је била посвећена пуна пажња, најпре стога што су савезнички договори (рефлектовани у саставу Отечественог фронта) морали бити поштовани у тако осетљивој фази рата и међусавезничких договора. Отечественофронтовски комитет у Видину је, на нивоу репрезентације, водио рачуна о равномерној кадровској заступљности ОФ партија. Осим тога, како би се избегле грешке које би могле угрожити савезничке договоре, веома брзо су били дефинисани домени деловања мреже ОФ комитета, чија је функција била сведена на саветодавну, док је извршну задржавао комет.

Централно питање било је организовање „народне милиције“. Иван Зурлов је проценио да је за град Видин било довољно око 200 људи уз помоћ којих би нова власт била у стању да одржава ред у граду чија је свакодневица била нарушена „револуцијом“. Друго важно питање којем је била посвећена пуна пажња, чак у договору са централним властима из Софије, тицало се амнестије затвореника до 9. септембра. Спискови са именима људи који су се могли надати помиловању били су састављени до краја септембра и на њима су се налазила имена оних појединаца за које је нова власт процењивала да би им били будући одани кадрови.

Власт је и у Видину, као и у осталим деловима Бугарске (али и у осталим балканским државама) била изграђивана преклапањем три структуре: народнофронтовске (која се постепено изграђивала до 9. септембра и која је у себе превасходно укључивала чланове четири отечественофронтовске партије које су сачињавале ОФ), партијске (која је све агресивније освајала отечественофронтовску структуру) и државне структуре (администрације којом је комунистичка партија овладала посредством ОФ структуре). Трансфер власти одвијао се преклапањем врхова тих структура, путем персоналних унија, односно делегирањем комунистима оданих кадрова на кључна места у отечественофронтовску, а одатле даље у државну структуру.

До краја октобра основе нове власти у Видину биле су постављене у складу са савезничким договорима и у складу са кадровским капацитетима којима су Отечествени фронт и партија у Види-

ну располагали. У центру тог процеса налазило се убрзано партијско стицање контроле над ОФ комитетима и над државном администрацијом, уз организовање поуздане полиције и састављање списка заробљеника који су потенцијално могли добити амнестију. Ако се томе дода организовање ОФ комитета у еснафима, чишћење школских администрација од „фашиста“ и смена инспектора, може се рећи да је систем у граду Видину већ у првих месец и по дана од „револуције“ био стављен под контролу Отечественог фронта, у чијој су позадини стајале трупе Црвене армије, а легитимитет му давали савезнички договори.

Резиме

Темељи нове, отечественофронтовске структуре власти у Видину, на северозападу Бугарске, били су постављани од 9. септембра до половине октобра 1944. године. Хронолошки оквир је био, са једне стране, одређен државним ударом у престоници, а са друге, потписивањем Примирја 28. октобра између Бугарске и Савезника.

У Видину је власт била изграђивана у атмосфери аномије, у којој стара власт још увек није била урушена током септембра, док се нова постепено успостављала. Та чињеница рађала је напетост у локалној администрацији и мотивисала на успостављање контакта са престоницом, што се догодило тек крајем септембра. Власт у Видину није била успостављана из центра, односно из престонице већ је центар из којег су биле доношене одлуке о изградњи администрације био у партијском делу војске (главни човек задужен за изградњу власти био је партијски комесар Иван Зурлов).

До краја октобра основе нове власти у Видину биле су постављене у складу са савезничким договорима и у складу са кадровским капацитетима којима су Отечествени фронт и партија у Видину располагали. У центру тог процеса налазило се убрзано партијско стицање контроле над ОФ комитетима и над државном администрацијом, уз организовање поуздане полиције и састављање списка заробљеника који су потенцијално могли добити амнестију. Ако се томе дода организовање ОФ комитета у еснафима, чишћење школских администрација од „фашиста“ и смена инспектора, може се рећи да је систем у граду Видину већ у првих месец и по дана од „револуције“ био стављен под контролу Отечественог фронта, у чијој су по-

задини стајале трупе Црвене армије, а легитимитет му давали савезнички договори.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond 507, Savez komunista Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze.
- Arhivele naționale. Partidul comunist român, Mehedinți, Comitetul județean Mehedinți, Dosar nr. 6, 24. iulie – 31. decembrie.
- Centralen D'rzhaven Arhiv na Republika B'lgarija, Sofija. Fond 1B, op. 1, (СК на ВКР).
- Drzhaven arhiv Vidin, B'lgarija. F. 180.

- *B'lgarija v sekretnija arhiv na Stalin. Ot pravitelstvoto na kimon Georgiev do smrtta na Stalin.* Sofija: Izd-vo RT Agencija, 2005. (Cyrillic)
- *Diplomaticheski dokumenti po uchastieto na B'lgarija v'v Vtora svetovna vojna. Dnevnic na Ministerstvo na v'nshnite raboti v pravitelstvata na Georgi Kyoseivanov, prof. Bogdan Filov, Dobri Bozhilov, Ivan Bagrjanov, Konstantin Muraviev (1939–1944), s'taviteli Cocho Biljarski, Ivanka Gezenko.* Sofija: Sineva 2006. (Cyrillic)
- *Foreign Relations of the United States*
- *Istorija na antifasistkata borba v B'lgarija, t. I: 1939/1943 g.* Sofija: Partizdat, 1976. (Cyrillic)
- *KPS u Istočnoj Srbiji, Okružni komitet 1945–1948,* prir. dr Momčilo Mitrović, dr Strahinja Popović. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Srbije, Istorijski arhiv „Timočka krajina“, 2012.

- Bertholc, Wolfgang. *Vidjahn sgromoljasvaneto im. S. l., s. a.* (Cyrillic)
- Sulzberger L. Cyrus. *Sedam kontinentata i četrdeset godina. Sažetak memoara.* Zagreb: Globus, 1977.
- *The diary of Georgi Dimitrov 1933–1949,* Introduced and edited by Ivo Banac. Yale University Press, 2003.
- Vinarov, Ivan. *Bojci na tihija front. Spomeni na razuznavača.* Sofija: Izd-vo na ВКР, 1969. (Cyrillic)
- Zurlov, Ivan. *Zapiski na politkomesarja (juni 1941–septemvri 1944).* Sofija: ВКР, 1969. (Cyrillic)

- Baeva, Iskra, Kalinova Evgenija. *Sledvoenoto desetletie na b'lgarskata v'nšna politika (1944–1955). Lekcionen kurs.* Sofija: Polis, 2003. (Cyrillic)
- Gidens, Entoni. *Sociologija.* Beograd: Ekonomski fakultet, 2006.
- Gruev, Mihail. *Preorani slogove. Kolektivizacija i socialna promjana v B'lgarskija severozapad 40-e – 50-e godini na XX vek.* Sofija: Siela, 2009. (Cyrillic)
- Dimitrov, Vesselin. *Stalin's Cold War, Soviet Foreign Policy, Democracy and Communism in Bulgaria.* New York: New York, 2008.

- Dragišić, Olivera. „Uspostavljanje socijalističke strukture vlasti u Negotinu 1944–1947. godine. Početak transformacije društva“. *Modernizacionni tendencii v stopanskija i kulturnen život v v vidinsko i timoško (XVIII–XX vek). Sbornik s materiali ot Treta meždunarodna konferencija*, ur. Svetlana Kr'steva. Vidin: Državen arhiv – Vidin, 2018. (Cyrillic)
- Dragišić, Olivera. „Konstituisanje komunističke vlasti na Balkanu. Uperedna analiza strukture vlasti u Rumuniji, Bugarskoj i Jugoslaviji 1944–1947. godine“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet. Odeljenje za istoriju, 2018.
- Milenković, Toma. *Politička emigracija iz Bugarske u Jugoslaviji 1923–1944*. Beograd: ISI, 2018. (Cyrillic)
- Ognjanov, Ljubomir. *D'ržavno-političeskata sistema na B'lgarija 1944–1948*. Sofija: Izdatelstvo na B'lgarskata akademija na naukite, 1993. (Cyrillic)
- Sasson, Donald. *Togliatti e il partito di massa il PCI dal 1944*. Roma: Castelvecchi, 2014.
- Timofejev, Aleksej. *Rusi i Drugi svetski rat u Jugoslaviji*. Beograd: INIS, 2011. (Cyrillic)
- Vačkov, Daniel. „Političeskata priroda i političeskata istorija na komunističeskija režim (1939–1944)“. *Istorija na Narodna republika B'lgarija. Režim't i obštestvoto*, prir. Ivailo Znepolski. Sofija: Siela, 2009. (Cyrillic)
- Vačkov, Daniel. „Patat na komunističeskata partija kam vlasta“. *NRB ot načaloto do kraja*, prir. Ivajlo Znepolski. Sofija: Siela, 2011. (Cyrillic)
- Vezenkov, Aleksandr. *9. septemvri 1944 g.* Sofija: Siela, 2014. (Cyrillic)

SUMMARY

Olivera Dragišić

THE SOCIALIST CONQUEST OF POWER ON THE BALKAN TRIPOINT: THE CASE OF VIDIN

ABSTRACT: The paper discusses, analyzes and contextualizes the process of the socialist conquest of power in the Bulgarian city of Vidin in September and October 1944. The research was based on the archival material of the State Archive in Vidin. The paper's focus is on a short but crucial period in the process of building a post-war socialist government structure in this border town.

KEYWORDS: Bulgaria, Vidin, power structure, Patriotic Front, socialism

The foundations of the new, Patriotic Front power structure in Vidin, in northwestern Bulgaria, were laid from September 9 to mid-October 1944. That chronological framework was, on the one hand, determined by the overthrow in the capital, and on the other, by the signing of the Armistice on October 28 between Bulgaria and the Allies. The Vidin city government was formed in an atmosphere of anomie, in which the old government had not yet collapsed by September, while the new one was gradually being established. This caused unease in the local administration and inspired seeking contact with the capital, which happened only in late September. The administration in Vidin was not formed by the center, i.e. by the capital, but the decision-making center on building the administration was the political part of the army (the person in charge of forming the administration was party commissar Ivan Zurlov). By the end of October, the foundations of the new administration in Vidin were laid in accordance with the allied agreements and the personnel capacities that the Patriotic Front and the party in Vidin had at their disposal. At the heart of the process was the party's rapid takeover of PF committees and government administration, as well as the organizing of a reliable police force and the compilation of lists of prisoners who could potentially be granted amnesty. If we add organizing PF committees in worker's associations, the

cleaning of school administrations from “fascists” and dismissals of school inspectors, just six weeks after the “revolution” the system in Vidin was placed under the control of the Patriotic Front, which was backed by the Red Army, and which drew its legitimacy from allied agreements.